

Zaalteksten tentoonstelling *Van Gogh & Japan*

Inhoud

Zaalteksten tentoonstelling <i>Van Gogh & Japan</i>	1
Inhoud.....	1
Verdieping -1	4
Introductietekst Van Gogh & Japan	4
Schilderij: Vincent van Gogh, <i>Bloeiende pruimenboomgaard (naar Hiroshige), 1887</i>	4
Muurtekst: Kennismaking met de Japanse prent	4
Kleurenhoutsnede: Utagawa Hiroshige, <i>Ishiyakushi: De Yoshitsune kersenboom bij de Noriyori schrijn, uit de prentenserie Beroemde plaatsen bij de 53 stations [langs de Tōkaidō], 1855</i>	5
Kleurenhoutsnede: Togaku, <i>Vinken en granaatappels, uit de prentenserie Afbeeldingen van planten en bomen, bloemen en vogels, c. 1875</i>	5
Tijdschrift in vitrine : Omslag van <i>Paris Illustré</i> , Le Japon, 1 mei 1886.....	5
Muurtekst: Japonisme in Parijs	5
Schilderij: Vincent van Gogh, <i>In het café: Agostina Segatori in Le Tambourin, 1887</i>	6
Schilderij: Vincent van Gogh, <i>Vaas met bloemen, 1886</i>	6
Schilderij: Vincent van Gogh, <i>Portret van Père Tanguy, 1887</i>	6
Schilderij: Vincent van Gogh, <i>Kweeperen, citroenen, peren en druiven, 1887</i>	6
Schilderij: Vincent van Gogh, <i>Courtisane (naar Eisen), 1887</i>	6
Muurtekst: Zuid-Frankrijk als Japan	7
Schilderij: Vincent van Gogh, <i>Besneeuwd landschap met Arles in de achtergrond, 1888</i>	7
Schilderij: Vincent van Gogh, <i>La Crau met bloeiende perzikbomen, 1889</i>	7
Kleurenhoutsnedes: Utagawa Kuniyoshi, <i>Beroemde bloemen van Horikiri: de irissen van Edo, triptiek, 1852</i>	7
Schilderij: Vincent van Gogh, <i>Ingang van een steengroeve, 1889</i>	8
Muurtekst: Kijken op z'n Japans	8
Schilderij: Vincent van Gogh, <i>Korenveld, 1890</i>	8
Schilderij: Vincent van Gogh, <i>Gras met vlinders, 1887</i>	8
Schilderij: Vincent van Gogh, <i>De zaaier, 1888</i>	9

Kleurenhoutsnede: Utagawa Hiroshige, <i>Havik op dennentak bij zonsopkomst</i> , 1852	9
Kleurenhoutsnede: Utagawa Hiroshige, <i>Krab loopt langs water</i> , c. 1820-1825...	9
Tijdschrift in vitrine: Siegfried Bing, <i>Studie van gras</i> (1845), uit <i>Le Japon artistique</i> , mei 1888	9
Schilderij: Vincent van Gogh, <i>Vlinders en klaprozen</i> , 1889	9
Schilderij: Vincent van Gogh, <i>Amandelbloesem</i> , 1890	9
Begane grond	11
Muurtekst: Het Japanse ideaal.....	11
Schilderij: Vincent van Gogh, <i>Zelfportret</i> , 1888	11
Schilderij: Vincent van Gogh, <i>Zelfportret met verbonden oor</i> , 1889	11
Rolschildering: anoniem, <i>Geisha's in een landschap</i> , 1870-1880	11
Schilderij: Paul Gauguin, <i>Zelfportret met portret van Émile Bernard (Les misérables)</i> , 1888	12
Muurtekst: Kleur en vrolijkheid	12
Schilderij: Vincent van Gogh, <i>Blauwe handschoenen en een mand met sinaasappels en citroenen</i> , 1889	12
Schilderij: Vincent van Gogh, <i>Wandelend paartje</i> , 1888.....	12
Schilderij: Vincent van Gogh, <i>Zeegezicht bij Les Saintes-Maries-de-la-Mer</i> , 1888	13
Schilderij: Vincent van Gogh, <i>Danszaal in Arles</i> , 1888.....	13
Schilderij: Vincent van Gogh, <i>De slaapkamer</i> , 1888	13
Album in vitrine: Album samengesteld door Paul Gachet Jr., met 14 Japanse kleurenhoutsneden uit het bezit van Vincent van Gogh.....	13
Schilderij: Vincent van Gogh, <i>De Arlésienne (Marie Ginoux)</i> , 1888	13
Schilderij: Vincent van Gogh, <i>De wiegster (Augustine Roulin)</i> , 1889	13
Schilderij: Vincent van Gogh, <i>Portret van Camille Roulin</i> , 1888	14
Muurtekst: Tekenen als de Japanners	14
Rolschildering Fujimoto Tesseki, <i>Een ingebeeld Chinees berglandschap</i> , c. 1855	14
Kleurenhoutsnede: Katsushika Hokusai, <i>Onder de golf bij Kanagawa, uit de prentenserie Zesendertig gezichten op de berg Fuji</i> , c. 1830-1832.....	14
Tekening: Vincent van Gogh, <i>La Crau gezien vanaf Montmajour</i> , 1888.....	15
Tekening: Vincent van Gogh, <i>Gemaaid grasveld met een treurwilg</i> , 1888	15
Muurtekst: Na de droom.....	15

Schilderij: Vincent van Gogh, <i>Kreupelhout</i> , 1889	15
Schilderij: Vincent van Gogh, <i>Veld met klaprozen</i> , 1889	16
Schilderij: Vincent van Gogh, <i>Regen, Auvers</i> , 1890	16
Kleurenhoustsede: Utagawa Hiroshige, Shōno: <i>Stortregen, uit de prentenserie</i> De drieënvijftig stations langs de Tōkaidō, c. 1833-34	16

Verdieping -1

Introductietekst Van Gogh & Japan

Vincent van Gogh was een groot liefhebber van Japanse prenten. Zijn werk veranderde ingrijpend onder invloed van deze exotische, kleurige voorstellingen met hun geheel eigen stijl. De kunst van de toekomst moest volgens Van Gogh kleurrijk en vrolijk zijn, en Japan wees hem de weg.

Van Gogh reisde nooit naar Japan. Hij bestudeerde de prenten goed en las over Japanse kunst. Zo vormde hij zich een ideaalbeeld van Japan. De honderden prenten die hij bezat inspireerden hem om zijn eigen 'Japan' te zoeken in Zuid-Frankrijk. Voor hem was die streek even paradijselijk als Japan: volop zon, prachtige natuur, helder licht en pure kleuren. Hier maakte hij zijn kleurrijkste schilderijen en meest trefzekere tekeningen in een stijl die beïnvloed was door de Japanse meesters.

Als kunstenaar in de Japanse traditie wilde Van Gogh een bijdrage leveren aan de moderne kunst. Deze droom vervloog toen hij ziek werd en zijn ambities moest bijstellen. Japan als ideaalbeeld verdween naar de achtergrond, maar zijn kunst was voorgoed veranderd door het Oosterse voorbeeld.

Schilderij: Vincent van Gogh, *Bloeiende pruimenboomgaard (naar Hiroshige)*, 1887

Dit was Van Goghs eerste schilderij naar een Japanse prent. De kleurenhoutsneede hiernaast diende als voorbeeld. Het kopiëren was een effectieve oefening om de Japanse esthetiek in de vingers te krijgen. Van Gogh koos veel sterkere kleuren dan in het voorbeeld. De voorstelling was smaller dan zijn schildersdoek. De ruimte die aan weerszijden overbleef, versierde hij met Japanse karakters uit een andere prent.

Muurtekst: Kennismaking met de Japanse prent

Van Gogh ontdekte de Japanse kleurenhoutsnedes, *ukiyo-e*, tijdens zijn verblijf in Parijs (1886-1888). Daar heerste een ware Japan-rage. Van Gogh schafte ruim 600 prenten aan. Hij wilde ze verhandelen, maar al snel raakte hij in de ban van de vrolijke, kleurige voorstellingen.

De prenten boden een andere kijk op compositie en perspectief dan de Westerse kunst, met heldere vlakverdeling en sterke contouren. Van Gogh zocht naar een moderne, meer decoratieve schilderijstijl, en de prenten werden zijn belangrijkste voorbeeld. De nadruk lag daarbij op platte vlakken en felle kleuren.

Van Gogh maakte drie geschilderde kopieën naar Japanse prenten om zich deze nieuwe stijl eigen te maken, waaronder *Courtisane* (naar *Eisen*). In zijn stillevens probeerde hij de typische structuur van Japanse prenten op gekreukeld papier te benaderen. Deze eerste experimenten met het Japanse voorbeeld gaven zijn kunst een nieuwe richting.

Kleurenhoutsnede: Utagawa Hiroshige, *Ishiyakushi: De Yoshitsune kersenboom bij de Noriyori schrijn, uit de prentenserie Beroemde plaatsen bij de 53 stations [langs de Tōkaidō]*, 1855

Van Gogh kocht zijn Japanse prenten met stapels tegelijk bij de kunsthandel van Siegfried Bing in Parijs. Hij koos vooral landschappen, composities met mooi geklede dames en prenten van acteurs uit het Kabuki-theater. De meeste landschapsprenten zijn van Utagawa Hiroshige, zoals deze bloeiende kersenboom. Van Goghs prentencollectie telt opvallend veel bomen met knoestige takken en bloeiende pruimen- en kersenbomen: onderwerpen die hij zelf ook graag afbeeldde.

Kleurenhoutsnede: Togaku, *Vinken en granaatappels, uit de prentenserie Afbeeldingen van planten en bomen, bloemen en vogels*, c. 1875

Deze kleurrijke prent van bloemen en vogels is een voorbeeld van een *crépon*, een type prent waarvan Van Gogh er een flink aantal bezat. Het gerimpelde oppervlak van deze prenten lijkt op dat van textiel. De voorstelling werd eerst op gewoon papier afgedrukt. Vervolgens werd de crêpestructuur gecreëerd door de prent mechanisch te kreuken.

Tijdschrift in vitrine : Omslag van *Paris Illustré*, *Le Japon*, 1 mei 1886

Het tijdschrift *Paris Illustré* wijdde in 1886 een speciaal nummer aan Japan. Het bevatte een inleiding op de Japanse cultuur en geschiedenis. Samen met het boek *L'Art japonais* (ook in deze vitrine) was dit Van Goghs voornaamste bron van kennis over Japan. De prent op het omslag van *Paris Illustré* gebruikte hij als voorbeeld voor zijn schilderij *Courtisane*, verderop in deze zaal.

Muurtekst: Japonisme in Parijs

In Parijs heerste eind 19de eeuw een rage voor alles wat Japans was. Japan was lange tijd afgesloten geweest van de rest van de wereld. In 1854 werd het land opengesteld voor de buitenlandse handel. Al snel daarna werd de Europese markt overspoeld met Japanse kunst en kunstnijverheid.

Op de Parijse Wereldtentoonstellingen van 1867 en 1878 was een ongekend grote hoeveelheid voorwerpen uit Japan te zien. Dat wakkerde de verzamelwoede flink

aan. Talrijke kunsthands en zelfs warenhuizen verkochten Japanse objecten. Parijs viel als een blok voor de exotische, verfijnde ontwerpen.

Veel kunstenaars lieten zich inspireren door de *ukiyo-e* prenten, met de voor westerse ogen verrassende composities en kleurvlakken. Het japonisme vierde hoogtij.

Schilderij: Vincent van Gogh, *In het café: Agostina Segatori in Le Tambourin*, 1887

Van Gogh portretteerde hier zijn vriendin Agostina Segatori in haar café. Rechts in de achtergrond is een Japanse scène te zien. Het is een voorstelling van een courtisane, vergelijkbaar met het werk hiernaast. Van Gogh organiseerde in Segatori's café een verkooptentoonstelling van Japanse prenten uit zijn eigen bezit. Zijn plan om de bladen te verhandelen mislukte, maar het gaf hem wel de gelegenheid om ze zelf langdurig te bestuderen.

Schilderij: Vincent van Gogh, *Vaas met bloemen*, 1886

In de zomer van 1886 schilderde Van Gogh een groot aantal kleurrijke bloemstillevens. In een brief vergeleek hij enkele van die schilderijen met Japans lakwerk dat met paarlmoer is ingelegd. In dit stilleven combineerde hij een zwarte achtergrond met schematische, bijna platte bloemen. Het effect is inderdaad vergelijkbaar met Japanse lakwerk, dat destijds zeer gewild was. Hiernaast is daarvan een voorbeeld te zien.

Schilderij: Vincent van Gogh, *Portret van Père Tanguy*, 1887

De verhandelaar Julien (Père) Tanguy was een goede vriend van Van Gogh. In zijn portret zijn op de achtergrond de berg Fuji, bamboestengels en een zwerm vogels te herkennen. Van Gogh nam ze over van de twee prenten van Hiroshige die hiernaast hangen. Van Gogh bewonderde Tanguys innerlijke rust en levenswijsheid. Misschien plaatste hij hem daarom in deze Oosterse context? Hij gaf Tanguy ook een Aziatisch uiterlijk door zijn toegeknepen ogen.

Schilderij: Vincent van Gogh, *Kweeperen, citroenen, peren en druiven*, 1887

Van Gogh probeerde hier een decoratief effect te bereiken door de achtergrond abstract te houden en veel tinten geel te gebruiken, zelfs op de lijst. Met zijn penseelstreek wilde hij de structuur benaderen van crépons, prenten met een gerimpeld oppervlak. De hoekige verfstreken op de lijst lijken op Japanse karakters. In een portret van Père Tanguy beeldde hij dit stilleven af op de achtergrond, naast Japanse prenten uit zijn collectie.

Schilderij: Vincent van Gogh, *Courtisane (naar Eisen)*, 1887

Dit was het derde en laatste schilderij dat Van Gogh maakte naar een Japanse prent. Hij gebruikte het ontwerp van Kesai Eisen dat in 1886 het omslag van het tijdschrift

Paris Illustré sierde. Rondom zijn courtisane schilderde Van Gogh bamboestengels, waterplanten, kikkers en kraanvogels die hij aan andere prenten ontleende. Zo verbeeldde hij de schoonheid van Japan, zoals in de prenten met mooie vrouwen die zich verpozen in idyllische landschappen.

Muurtekst: Zuid-Frankrijk als Japan

Twee intensieve jaren in Parijs hadden Van Gogh volledig uitgeput. Op zoek naar een warmer klimaat en een rustiger omgeving verhuisde hij naar Arles in Zuid-Frankrijk. Hij hoopte daar het heldere licht en de vrolijke kleureffecten van de Japanse prenten te vinden.

De streek overtrof al zijn verwachtingen: hij waande zich er in Japan. Hij had slechts een paar Japanse prenten meegenomen vanuit Parijs, maar had genoeg aan de natuur die hem omringde. Onder het zuidelijke licht werd alles 'Japan', van bloeiende boomgaarden tot weidse vergezichten.

Het gaf hem nieuwe energie en steeds grotere ambities. Hij schilderde het ene zonovergoten, kleurrijke landschap na het andere. De onderwerpen koos hij vaak met zijn ideaalbeeld van Japan voor ogen. Besneeuwde landschappen en grillige bergen deden hem denken aan de prenten, en een veld met irissen vond hij 'net een Japanse droom'.

Schilderij: Vincent van Gogh, *Besneeuwde landschap met Arles in de achtergrond*, 1888

Tijdens zijn treinreis naar Zuid-Frankrijk keek Van Gogh steeds reikhalzend uit het raam 'of het al Japans was', zo schreef hij later. Toen hij in Arles aankwam, lag er sneeuw. De besneeuwde velden deden hem denken aan de winterlandschappen van de Japanse kunstenaars. Vooral de combinatie van de witte akkers en de blauwe lucht vond hij prachtig. In dit schilderij legde hij dat effect vast.

Schilderij: Vincent van Gogh, *La Crau met bloeiende perzikbomen*, 1889

Elk voorjaar bloeiden de fruitbomen rondom Arles uitbundig. Van Gogh wijdde veel schilderijen aan dit vrolijke onderwerp. Dit landschap maakte hij op de plek waar hij de zomer ervoor de korenvelden had geschilderd (*De oogst*, hiernaast). Het uitzicht deed hem denken aan Hollandse landschappen en vooral aan de Japanse prenten. 'Alles is er klein, de tuinen, de velden, de bomen, zelfs die bergen, zoals op sommige Japanse landschappen; daarom trok het motief me aan'.

Kleurenhoutsnedes: Utagawa Kuniyoshi, *Beroemde bloemen van Horikiri: de irissen van Edo, triptiek*, 1852

Naast bloesembomen en de berg Fuji zijn irissen een zeer geliefd onderwerp in de Japanse kunst. In deze prent bewonderen mooi aangeklede dames irissen in de tuinen van Horikiri in Edo, het huidige Tokyo. Het beeld dat de prentkunstenaars gaven van het landelijke Japan kleurde Van Goghs blik op Zuid-Frankrijk. Het was dit soort prenten dat hij in gedachten had toen hij zijn *Veld met irissen bij Arles* een 'Japanse droom' noemde.

Schilderij: Vincent van Gogh, *Ingang van een steengroeve*, 1889

Deze steengroeve schilderde Van Gogh in de zomer van 1889 in Saint-Rémy. Hij gebruikte stevige contouren en ordende de kleuren in grote vlakken. Hij vond dat de voorstelling iets Japans had: 'je herinnert je wel dat er Japanse tekeningen zijn van rotsen waar hier en daar wat gras en boompjes op groeien'. Een voorbeeld van zo'n prent door Hiroshige hangt hier tegenover.

Muurtekst: Kijken op z'n Japans

Hoe langer Van Gogh in Zuid-Frankrijk was, hoe meer hij de natuur tekende en schilderde zoals in de Japanse prenten. Kenmerkend voor de prenten is de verdeling in vlakken en lijnen, en de eenvoudige opvatting van het perspectief. Vaak is er geen dieptewerking, of wordt die slechts gesuggereerd door een diagonale lijn. De horizon blijft dikwijls buiten beeld. Onderwerpen worden abrupt afgesneden aan de randen van het beeldvlak. Details uit de natuur worden groot op de voorgrond geplaatst.

Van Gogh experimenteerde met al deze elementen. Hij liet soms de illusie van ruimte los, of zoomde in op zijn onderwerp. De prenten hielpen hem bij het zoeken naar eenvoud in de compositie. Zijn grootste uitdaging was om in grote kleurvlakken te denken en dus de werkelijkheid abstracter te maken. Hij werd er steeds beter in, en dat leverde krachtige schilderijen op, zoals *De zaaier* en *Amandelbloesem*.

Schilderij: Vincent van Gogh, *Korenveld*, 1890

Van Gogh koos voor dit korenveld een compositie met een sterke diagonaal, die de blik de verte in trekt. Hetzelfde deed hij bij de twee schilderijen links, *Brug van Langlois* en *Korenveld*. Japanse kunstenaars gebruikten dit beeldmiddel vaak om diepte te suggereren. Ook kozen ze dikwijls een hoog standpunt. Van Goghs schilderij heeft een opmerkelijk perspectief: met een hoge horizon maar tegelijk een close-up van het gras en koren op de voorgrond.

Schilderij: Vincent van Gogh, *Gras met vlinders*, 1887

Van bovenaf kijk je op het gras met de vlinders. Zo'n sterke close-up komt veel voor in de Japanse prenten. Dat Van Gogh dit onderwerp koos, getuigt van zijn bewondering voor de aandacht waarmee Japanse kunstenaars natuurdetails in beeld

brachten. Hij schilderde het eenvoudige onderwerp met heldere kleuren en expressieve penseelstreken.

Schilderij: Vincent van Gogh, *De zaaier*, 1888

Net als de Japanse prentkunstenaars plaatste Van Gogh graag grote elementen op de voorgrond, zoals hier de knoestige boom. Ook in de twee schilderijen hiernaast staat een boom midden in het beeldvlak. In *De zaaier* koos Van Gogh voor een sterk vereenvoudigde voorstelling. Hij maakte de kleurvlakken groot, en voorzag ze van stevige contouren. De felle kleuren versterken het abstracte effect.

Kleurenhoutsnede: Utagawa Hiroshige, *Havik op dennentak bij zonsopkomst*, 1852

Hiroshige was een van de bekendste en meest productieve prentkunstenaars uit de eerste helft van de 19de eeuw. Deze groep prenten laat zien hoe inventief hij zijn composities koos. In *Havik op dennentak bij zonsopkomst* plaatste hij een grote zon achter de vogel en de tak van de boom. Van Gogh deed hetzelfde in zijn *De zaaier*, hier tegenover. Zou hij door Hiroshiges prenten op dit idee zijn gekomen?

Kleurenhoutsnede: Utagawa Hiroshige, *Krab loopt langs water*, c. 1820-1825

Van Goghs stillevens van krabben gaan terug op dit populaire onderwerp in de kunst van het Verre Oosten. Deze prent van Kunisada is een surimono, een luxe prent waarop beeld gecombineerd wordt met één of meerdere gedichten. De krab komt vaak voor op surimono als het persoonlijke embleem van de dichter Bunbunsha Kanikomaru. Een van de twee gedichten op deze prent is van hem.

Tijdschrift in vitrine: Siegfried Bing, *Studie van gras* (1845), uit *Le Japon artistique*, mei 1888

Een bijzonder kenmerk van de Japanse kunst is de aandacht waarmee de kleinste details uit de natuur in beeld zijn gebracht. Van Gogh prees die toewijding van de Japanse kunstenaars die 'één enkele grasspriet' bestudeerden om zo de wereld te doorgronden. Deze *Studie van gras* vond hij een bewonderenswaardig voorbeeld van nauwkeurigheid, en hij hing hem aan de muur van zijn atelier.

Schilderij: Vincent van Gogh, *Vlinders en klaprozen*, 1889

Van Gogh maakte tijdens zijn verblijf in de inrichting van Saint-Rémy veel tekeningen en schilderijen in de tuin van de instelling. Deze kleine studies van details uit de natuur doen sterk denken aan Japanse prenten van vogels en bloemen. Van Gogh bezat naast losse prenten ook twee leporello-albums (zig-zag gevouwen boekjes) met dit soort felgekleurde voorstellingen. Ze liggen hiernaast in de vitrine.

Schilderij: Vincent van Gogh, *Amandelbloesem*, 1890

Bloesems zijn het symbool van de lente en nieuw leven. Van Gogh schilderde *Amandelbloesem* ter ere van de geboorte van zijn neefje, de zoon van Theo. Het schilderij heeft een ongebruikelijke compositie: de blik is omhoog gericht naar de

bloeiende takken die zich aftekenen tegen de blauwe lucht. Deze aanpak komt vaak voor in de Japanse prentkunst, zoals Hokusais *Goudvink en treurkers* (hier vlakbij).

Begane grond

Muurtekst: Het Japanse ideaal

Van Gogh wilde graag bijdragen aan de ontwikkeling van een moderne schilderkunst. Zijn droombeeld van Japan speelde daarin een belangrijke rol. Hij had gelezen over de mentaliteit van de Japanse kunstenaars. Van Gogh zag ze als eenvoudige handwerkslieden die harmonieus samenleefden en -werkten, als monniken in een klooster. Dit was een ideaal dat hij zelf in Arles wilde bereiken, door er een kunstenaarsgemeenschap te stichten.

Het idee dat de Japanse kunstenaars onderling werken ruilden, sprak Van Gogh ook erg aan. Hij vroeg zijn kunstenaarsvrienden Paul Gauguin en Émile Bernard om portretten naar hem te sturen. Aan Gauguin stuurde hij een zelfportret waarin hij zichzelf afbeeldde als een Japanse bonze, een boeddhistische monnik. Net als zijn *Zelfportret met verbonden oor*, met een Japanse prent in de achtergrond, toont het zijn sterke verbondenheid met Japan.

Schilderij: Vincent van Gogh, *Zelfportret*, 1888

Over dit portret schreef Van Gogh dat hij zichzelf had geschilderd als 'een bonze, een eenvoudige aanbieder van de eeuwige Boeddha'. Een bonze is een monnik uit Japan. Van Gogh beeldde zichzelf af met een geschoren schedel en enigszins schuin toelopende ogen. Hij zond het schilderij aan Paul Gauguin, die hem net een zelfportret had gestuurd. Van Gogh zag Gauguin als de leider van het kunstenaarsatelier dat hij in Arles wilde stichten.

Schilderij: Vincent van Gogh, *Zelfportret met verbonden oor*, 1889

Dit zelfportret maakte Van Gogh in zijn atelier in Arles, kort na thuiskomst uit het ziekenhuis. Het verband om zijn hoofd getuigt van de psychotische aanval waarbij hij zijn linkeroor afsneed. In de achtergrond staat een nieuw doek op de schildersezels. Van Gogh hoopte dat hij door te werken zou genezen. De Japanse prent aan de muur – een van zijn favorieten – staat symbool voor zijn droombeeld van het zuiden als schildersparadijs.

Rolschildering: anoniem, *Geisha's in een landschap*, 1870-1880

Deze kleurrijke *crépon* was een van Van Goghs lievelingsprenten. Zo zag hij Japan: als een ideale wereld van schoonheid en harmonie, met mooie vrouwen omringd door een prachtige natuur vol bloemen en vogels. In zijn schilderij *Courtisane* uit 1887 (ook in deze tentoonstelling) nam hij de kraanvogel en het bootje met de twee dames over. In zijn zelfportret hiernaast gaf hij de prent zelfs een prominente plek.

Schilderij: Paul Gauguin, *Zelfportret met portret van Émile Bernard (Les misérables)*, 1888

Van Gogh stelde Gauguin en Bernard voor om werk te ruilen, net als de Japanse kunstenaars deden. Zijn vrienden maakten allebei een zelfportret, met het portret van de ander in de achtergrond. Gauguin schilderde zichzelf als Jean Valjean, de hoofdpersoon uit de roman *Les Misérables* van Victor Hugo. Hij vergeleek deze tragische held met de miskende kunstenaars van zijn eigen tijd. Als antwoord stuurde Van Gogh een symbolisch portret van zichzelf als Japanse monnik.

Muurtekst: Kleur en vrolijkheid

De meest ambitieuze werken die Van Gogh in Arles maakte, waren schilderijen waarin grote kleurvlakken de hoofdrol speelden. Bij zijn bezoek aan de Middellandse Zee beseftte hij dat de kleuren aan de kust nog intenser waren. Daarna zocht hij naar steeds fellere kleuren, bijvoorbeeld in het portret *De zoeaaf*. In het schilderij *De slaapkamer* gebruikte hij vlakken in heldere tinten en liet hij de schaduwen weg.

Van Gogh wilde vooral bijdragen aan de moderne kunst met krachtige, kleurrijke portretten. Hij maakte die toen Gauguin bij hem in Arles was. Gauguin spoorde hem aan om de werkelijkheid abstracter weer te geven. Alles wat hij van het Japanse voorbeeld had geleerd, paste Van Gogh nu nog nadrukkelijker toe.

Zijn portretten gaf hij harde kleuren, stevige contouren en een felgekleurde achtergrond. Ze doen denken aan acteursportretten uit de Japanse prentkunst. Het hoogtepunt van de reeks was *De wiegster*, die hij schilderde met knallende kleuren en tegen een decoratief bloemenpatroon.

Schilderij: Vincent van Gogh, *Blauwe handschoenen en een mand met sinaasappels en citroenen*, 1889

Dit stilleven schilderde Van Gogh in januari 1889. Het voorgaande jaar had hij hetzelfde onderwerp afgebeeld in *Mand met sinaasappels* (hiernaast). De stevige kleurvlakken en het contrast van de blauw-turquoise achtergrond met de gele en oranje vruchten tonen de Japanse invloed. De ciprestakken geven dit stilleven een zuidelijk tintje. Van Gogh vond zelf dat het schilderij 'bijna iets elegants' had.

Schilderij: Vincent van Gogh, *Wandelend paartje*, 1888

Van Gogh wilde in Arles schilderijen maken als Japanse prenten, met sterke kleurvlakken en gestileerde lijnen. Zijn eerste poging daartoe ontstond een maand na aankomst. Hij schilderde een brug met zonsondergang in 'kleuren zoals bij glas-en-lood ramen'. Maar hij was niet tevreden en vernietigde uiteindelijk het doek. Alleen dit kleine fragment bewaarde hij: een zeeman met zijn liefje, lopend langs het water.

Schilderij: Vincent van Gogh, *Zeegezicht bij Les Saintes-Maries-de-la-Mer*, 1888

‘Nu ik de zee hier heb gezien, besef ik ten volle hoe belangrijk het is in het Zuiden te blijven en te weten – als de kleur nog verder moet worden opgevoerd – dat Afrika niet ver weg is’. Dit schreef Van Gogh na zijn bezoek aan het vissersdorp Saintes-Maries aan de Middellandse Zee. Hij maakte ter plekke twee zeegezichten. Net als in sommige prenten van Hiroshige overheerst in dit schilderij het blauw en is hard rood als tegeneffect gebruikt.

Schilderij: Vincent van Gogh, *Danszaal in Arles*, 1888

Deze zaal vol kleurrijke feestgangers schilderde Van Gogh toen hij met Gauguin samenwerkte in Arles. De twee kunstenaars hadden heel verschillende artistieke opvattingen, maar deelden een bewondering voor de Japanse prentkunst. In zijn wedijver met Gauguin ging Van Gogh de Japanse stijl nog sterker toepassen. In *Danszaal in Arles* is dat te zien in de stapeling van kleurvlakken, het hoge standpunt en de decoratieve voorgrond. Die bestaat hier uit de kapsels van de Arlésiennes.

Schilderij: Vincent van Gogh, *De slaapkamer*, 1888

Met *De slaapkamer* wilde Van Gogh ‘een absolute rust’ uitdrukken, en hij bereikte dit door de voorstelling te schilderen in ‘vlakke en heldere tinten zoals de Japanse prenten’. De kleurenharmonie die hij nastreefde is door verkleuring van een rood pigment deels verstoord. De wanden en deuren waren oorspronkelijk lila maar zijn nu blauw. Ze contrasteren daardoor sterker met het geel.

Album in vitrine: Album samengesteld door Paul Gachet Jr., met 14 Japanse kleurenhoutsneden uit het bezit van Vincent van Gogh

Van Gogh had altijd Japanse prenten om zich heen, ook tijdens de twee laatste maanden van zijn leven toen hij in Auvers-sur-Oise woonde. Een aantal van die prenten kwam na zijn dood in het bezit van zijn arts, Paul-Ferdinand Gachet. Diens zoon, Paul Gachet jr., voegde veertien prenten samen in dit album ter herinnering aan Van Gogh. Het zijn vooral felgekleurde acteursportretten, een genre waar Van Gogh erg van hield.

Schilderij: Vincent van Gogh, *De Arlésienne (Marie Ginoux)*, 1888

Net als in de Japanse prenten liet Van Gogh zijn figuren als donkere silhouetten tegen een lichte achtergrond afsteken. Ook in de sterke contouren en grote kleurvlakken is de invloed van de prentkunst goed zichtbaar. Marie Ginoux, de vrouw van de lokale café-eigenaar, is gekleed in de traditionele kleding van de streek. Van Gogh was heel tevreden met dit portret. Want zoals de courtesane stond voor Japan, zo symboliseerde de Arlésienne Zuid-Frankrijk.

Schilderij: Vincent van Gogh, *De wiegster (Augustine Roulin)*, 1889

Van Gogh portretteerde hier met schelle kleuren de vrouw van postbeambte Joseph Roulin. Met het touw in haar hand kan ze het wiegje van haar kind laten

schommelen. Van Gogh vergeleek dit portret met 'kleurenprenten uit een bazaar'. De verdeling in kleurvlakken, de sterke omlijnningen en de dahlia's in de achtergrond doen vermoeden dat hij zich vooral door Japanse houtsneden liet inspireren.

Schilderij: Vincent van Gogh, *Portret van Camille Roulin*, 1888

Camille was de 11-jarige zoon van Joseph en Augustine Roulin. Net als in sommige felgekleurde Japanse prenten deelde Van Gogh de achtergrond van dit portret op in twee kleurvlakken. Voorbeelden van dat soort prenten zijn hier tegenover te zien. Van Gogh schilderde Camille ook tegen een knalgele achtergrond; dat portret hangt verderop op deze wand.

Muurtekst: Tekenen als de Japanners

In de tekeningen die Van Gogh maakte in zijn Zuid-Franse jaren is de Japanse invloed onmiskenbaar. Japanse tekeningen onderscheiden zich door een eenvoudige, altijd soepele lijnvoering. Van Goghs grootste voorbeeld was Katsushika Hokusai die ook toen al de beroemdste Japanse tekenaar was. Naar zijn voorbeeld gebruikte Van Gogh punten, verticale streepjes, arceringen en korte haaltjes. Hij probeerde de Japanse kalligrafische kwaliteit te evenaren in de bladen die hij met de rietpen maakte. Zijn tekeningen zijn spontaan en trefzeker tegelijk; het zijn hoogtepunten uit Van Goghs getekende oeuvre.

Rolschildering Fujimoto Tesseki, *Een ingebeeld Chinees berglandschap*, c. 1855

Van Gogh vond dat zijn pentekeningen op Japanse prenten leken. Zijn tekenstijl komt inderdaad in de buurt van de trefzekere manier waarmee de Oosterse kunstenaars de natuur verbeeldde. Zijn grote voorbeeld Hokusai was een meester in deze werkwijze, met snelle lijnen, stippen en streepjes. Ook in de *nanga*, Japanse inkschilderingen in de Chinese traditie, zie je die grote tekenvaardigheid terug, en Van Gogh kan daar ook door geïnspireerd zijn.

Kleurenhoutsnede: Katsushika Hokusai, *Onder de golf bij Kanagawa*, uit de *prentenserie Zesendertig gezichten op de berg Fuji*, c. 1830-1832

Hokusai werd in het Westen beschouwd als de meest bijzondere kunstenaar die Japan ooit had voortgebracht. Van Gogh roemde de wijze waarop Hokusai in deze prent 'een zekere emotie (...), een hartstochtelijk temperament' wist op te roepen. 'Die golven zijn *klauwen*, het schip is erin gevangen, dat voel je. Welnu, als je de kleur helemaal juist maakt of de tekening heel juist, dan zou je niet die emoties weergeven'.

Tekening: Vincent van Gogh, *La Crau gezien vanaf Montmajour*, 1888

De tekeningen die Van Gogh maakte op de heuvel van Montmajour vond hij zelf het beste wat hij met de pen had gemaakt. Voor deze tekening liet hij zich inspireren door de gevarieerde lijnvoering van de Japanse tekenaars. 'Het ziet er NIET Japans uit, en toch is het in werkelijkheid het meest Japanse werk dat ik ooit gemaakt heb.'

Tekening: Vincent van Gogh, *Gemaaid grasveld met een treurwilg*, 1888

Van Gogh maakte in de zomer van 1888 een serie tekeningen naar schilderijen die hij recent had gemaakt. Ze waren gestileerder dan zijn eerdere tekeningen, en hij schreef dat ze 'een zekere Japanse expressie' hadden. Hij versterkte dit door de presentatie. Zo omrandde hij deze tekening met gemarmerd papier, naar het voorbeeld van Japanse houtsneden die met een ornament omkaderd zijn. Zo'n prent uit Van Goghs collectie is in de vitrine te zien.

Muurtekst: Na de droom

Toen Van Gogh ziek werd verdween zijn ambitie om de kunst te vernieuwen naar Japans voorbeeld. Zijn samenwerking met Gauguin was voorbij en de droom van een kunstenaarsgemeenschap mislukt. Van Gogh liet zich opnemen in de inrichting van Saint-Rémy, waar hij de omringende natuur schilderde. De laatste twee maanden van zijn leven bracht hij door in het landelijke Auvers-sur-Oise. Hij liet zich niet meer verleiden tot composities met grote kleurvlakken, of felle kleurencombinaties.

Van Goghs liefde voor de Japanse prentkunst bleef wel bestaan. Als artistiek voorbeeld kreeg ze voor hem minder waarde, maar hij bleef 'op z'n Japans' kijken. Ook in Saint-Rémy en Auvers gebruikte hij Japanse vondsten, zoals het vogelvluchtperspectief en de bomen die het beeldvlak doorsnijden. De prenten inspireerden hem zelfs nog tot het schilderen van een uitzonderlijk moeilijk onderwerp: striemende regen.

Schilderij: Vincent van Gogh, *Kreupelhout*, 1889

De tuin van de inrichting bood Van Gogh een beschutte omgeving om in te werken. Omdat hij bang was voor nieuwe inzinkingen, probeerde hij zijn geestelijke inspanning te verminderen. Hij zocht nu naar harmonie in plaats van kleurcontrasten, en zijn snelle schilderwijze verving hij door een bedachtzame manier van werken. Dat is goed te zien in dit schilderij. Door het hoge gezichtspunt en de uitsnede van de voorstelling doet het werk sterk Japans aan.

Schilderij: Vincent van Gogh, *Veld met klaprozen*, 1889

Deze velden lagen vlak achter de inrichting. Het schilderij was het eerste dat Van Gogh buiten de muren van de instelling maakte. De compositie met de blik van bovenaf, zonder horizon, toont dat de Japanse beeldtaal stevig in Van Goghs manier van kijken was verankerd. Op het punt waar de lijnen van de muren en de velden samenkomen, beginnen de bergen. Van Gogh suggereerde ze enkel in paarsblauw en wit.

Schilderij: Vincent van Gogh, *Regen, Auvers*, 1890

Net als in *Kreupelhout met twee figuren* hiernaast, doen de hoge horizon en de stevige lijnen in dit schilderij denken aan Japanse prenten. Ook het onderwerp is typisch Japans. Regen was een geliefd motief in de Japanse kunst, en Van Gogh had dit al eerder verbeeld in zijn kopie van Hiroshiges *Brug in de regen*. Hier schilderde hij de regen met krachtige parallelle penseelstreken die het landschap een grote intensiteit geven.

Kleurenhoutsnede: Utagawa Hiroshige, Shōno: *Stortregen, uit de prentenserie De drieënvijftig stations langs de Tōkaidō*, c. 1833-34

Toen hij in mei 1890 Saint-Rémy verliet om in Auvers te gaan wonen, bracht Van Gogh eerst een paar dagen door bij zijn broer Theo in Parijs. Hij ontmoette vrienden en bezocht expositie, waaronder waarschijnlijk ook de grote overzichtstentoonstelling van de Japanse prentkunst in de École des Beaux-Arts. Daar hingen meerdere prenten met regenscènes, een onderwerp dat Van Gogh altijd zeer gewaardeerd had, en dat populair was in de Japanse kunst.